

доц. д-р ГЕНОВЕВА МИХОВА

ЦЕНТЪР ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО, БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

проф. д.ик.н. ПЕНКА НАЙДЕНОВА

ЦЕНТЪР ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО, БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

МЛАДИТЕ ХОРА И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТО НА СТАРЕЕНЕТО НА НАСЕЛЕНИЕТО

YOUNG GENERATION AND CHALLENGE OF POPULATION AGEING

Associate Prof. Dr. GENOVEVA MIHOVA

CENTRE FOR POPULATION STUDIES, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

Prof. Dr. Hab. PENKA NAIDENOVA

CENTRE FOR POPULATION STUDIES, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

Abstract: The ageing is presented as a most important challenge of the new century and particularly regarding the European social and economical problems. This issue is of great meaning of Bulgaria being one between the five most old countries in the world. The point under discussion however is whether the present day old generation is in peace with the young generation or the existing contradictions make them enemy. It is mentioned the labour market supply of old workers with better qualification but less physical or mental capacities and the unemployment of the youths, as well the discrepancies between views on way of life of the young and older people as well as feeling of recognition and respect frequently lacking while the old people are in need in the family or the community. The authors insist on the human, thesis about necessity of harmonization of the divers generations life and point out the meaning of EU projects of research on ageing in Europe. They result in new knowledge about ageing regarded from gerontological, environment, socio-economic and cultural points of view. The most important project issue is the functioning of a special program of education and training FLARE (Future leaders of ageing research), preparing young people for participation in research and polity making and organization of social survey for aged people, theirs activities could be of help in regarding their well being and active healthy life of the old and good example of respect of old by the young generation.

Key words: population ageing, labour market, education and training

Въведение

Остаряването на населението като предизвикателство със сериозни последици за демографското и социално-икономическото развитие е вече осъзнат процес от широката общественост не само в глобален, но и в регионален и национален мащаб. Особена чувствителност към възрастово деформиране се проявява в най-стария континент Европа, който се оказва с най-старо население в света.

Сред европейските страни България е не само с много бързо остаряващото население, но по този неблагоприятен признак тя е сред петте най-потърпевши държави в света.

Загриженост за последиците от остаряването у нас проличава от научните изследвания още през 60-те години на миналия век. В условията на назряваща демографска криза тази загриженост прераства в държавническо отношение, израз на което е приемането

в началото на 21-ви век на Стратегия на демографско развитие на Р България (2006-2020). В нея се очертават ясно характерът и перспективите на процеса на остаряването у нас, като се отделя приоритетно място на този проблем в политиките за населението. И ако днес България, редом с другите европейски страни, чертае проекциите на развитието си към 2020 г., тя залага на подхода, съгласно който най-напред се оценява първостепенната роля на човешкия капитал за напредъка на страната.

Развитието в перспектива е в силна зависимост от ресурсовата осигуреност, но не по-малко значение има ефектът на управлението на процесите, свързани със съвременните демографски тенденции. Сред тях стареенето е важно предизвикателство, което изисква съвременни знания, иновативен подход и креативност. Преодоляването на последиците му не е във възможностите само на населението на средна възраст или на възрастното население. Нарастващо значение във висока степен има участието в този процес на младата генерация. Далновидността на младите при прогнозиране на развитието се основава на нови послания към възрастните хора, на умения те да бъдат разглеждани и включвани като ресурс на ефективни дейности.

Най-често остаряването се квалифицира като проблем на лицата в третия жизнен цикъл. В известен смисъл това има основание, тъй като недостатъчната заетост в платени дейности, бедността, влошеното здравословно състояние, социалната изолация, ниският социален статус, безперспективността засягат непосредствено възрастните хора и ги превръщат в социална група, живееща в риск. Що се отнася до генерацията в средна възраст, по-скоро се отчитат някои ангажменти на лицата, които в семейна среда осъществяват обгрижването на родителите си, особено в случаите, когато те са с недостатъчни финансови ресурси, с ограничени

възможности за независим живот и се нуждаят от непосредствени грижи.

Най-малко и може би най-едностранчиво се вижда ролята на младото поколение в посрещането на предизвикателствата на стареенето. Акцентът тук е главно върху възрастовата зависимост и икономическата натовареност на младото и активното население. Върху тази плоскост се генерира негативизъм в отношението към възрастните хора, напрежение и конфликтност в обществената атмосфера в противовес на обичайната приемственост, сътрудничество и взаимопомощ.

Товага, когато съвременният свят е ориентиран към изграждане на общество на всички възрасти, когато усилено се търсят определени ресурси в хармонизирането на междупоколенческите връзки и взаимоотношения, подобен подход е неприложим и неефективен.

Основания и предимства относно участието на младите хора в преодоляване на последиците от стареенето

Какви са главните основания, за да се залага във висока степен на съпричастието и активната позиция на младите?

Младото поколение е опора на икономическия и демографския възпроизводствен процес. То навлиза в духовната и материално-производствената сфера с адекватна на съвременните изисквания квалификация. От неговия производителен труд в дългосрочна перспектива зависи икономическото производство и доходът на нацията. Репродуктивното поведение и начин на живот определят числеността и качествено възпроизводство на новата генерация. При това следва младите хора добре да осъзнават реалните нужди на възрастното население, като не забравят, че то ги е създадо като индивиди и граждани, осигурявайки им в зависимост от възможностите си определени условия и

стандарт на живот в съответствие с българските традиции.

В този смисъл е естествено и логично младото поколение да изгражда собствената си позиция и респект по отношение на възрастните, държейки сметка за приноса им за старта и реализацията си в живота. Във всекидневието и семейната среда такова отношение е много по-често явление. Но в обществен план в по-голяма степен се очертават проявите на негативизъм, враждебност, агресивност спрямо застаряващото население. За това допринася високата степен на урбанизация, псевдомодернизмът, асоциалните прояви, егоцентризмът и др. Освен тези съществуват редица социално-икономически подбуди, част от които са свързани с пазара на труда. Нашето възрастно население е с ниски пенсии спрямо нарастващата издръжка на живота, има реална нужда от допълнителни доходи и търси платена работа във формалния и неформалния сектор. Възрастният човек е принуден да приема по-ниско заплащане, да прави компромиси по отношение на условията на труда въпреки производствения си опит, сравнително добрата квалификация, придобитите умения да се приспособява към трудовата среда, проявявайки присъщата си отговорност и дисциплина.

За младите би било полезно да осъзнаят, че тяхната конкурентоспособност зависи от степента, в която те притежават подобни качества и от усилията им за придобиване на по-високо образование и квалификация, възприемайки изискванията за учене през целия живот. Разбира се, това е в зависимост и от механизмите на регулиране на търсенето и предлагането на труда, към които младите следва да имат активно отношение.

Що се отнася до икономическата натовареност на младото поколение във връзка с издръжката на възрастните, то би трябвало да се преценява кога

тежестта им е по-голяма – дали когато се дава шанс на възрастните да продължат трудовата си дейност и да придобиват доходи от труд или когато ги лишават от подобна възможност, натоварвайки младите да отделят по-голяма част от доходите си за възрастните – било в домашна среда, или като отчисление от трудовия доход.

Всичко това води до необходимостта от обективна преценка на междугенерационния риск от разпределението на доходите и на отговорностите при издръжка на поколенията.

На всички е известно, че за младото поколение е естествена функцията да възпроизведе следващото поколение – да роди, отгледа и образова своите наследници. Неговият принос в това отношение може да се прецени както като заделен доход, така и като инвестирано време за обслужването и възпитанието им, както и като емоционални преживявания, с които е съпътствано обгрижването на децата. В ретроспективен план такава оценка би била справедлива и за родителското поколение, преминало вече в третата възраст. В случая става въпрос не само за съпоставяне на доходите с възможностите им за издръжка или необходима помощ. При това родителството на сегашното възрастно поколение е осъществявано при много по-неблагоприятни условия, висока трудова натовареност, недостатъчна жилищна осигуреност, битови неудобства и т.н.

В посрещането на предизвикателствата на стареенето участието на младите хора е особено ценно поради редица предимства във възприемането на съвременната действителност и адекватност на поведението им.

Имаме предвид преди всичко:

-отвореността към външния свят и демократизирането на живота, преодоляването на езиковите бариери и

високотехнологичната информираност и др.;

- необремеността с традиционни подходи, склонност към иновативно мислене, способност за вземане на радикални решения;

- дистанцията от времето на остаряването, което предпазва от преднамереност в оценката и преследване на непосредствени интереси;

- възприемчивост към нови концепции, опит и добри практики в областта на политиките за възрастните хора.

Тези безспорни предимства на младата генерация компенсират по-ограничения от времето и възрастта опит и спомагат в общественото пространство да навлизат по-модерни и освободени от стереотипи възгледи за начина и качеството на живот в третата възраст.

Младото поколение има много **области за изява във формирането и провеждането на политиките за възрастните хора.**

Една от тях е **научноизследователската дейност**, която сама по себе си има най-различни направления в съответствие с многостранните аспекти на стареенето – биомедицински, демографски, социалноикономически, финансови, етнически, психологически и др. С избраните по-горе качества младите изследователи по-лесно и ефективно могат да осъществяват съвременни теоретични и емпирични изследвания, да обменят знания и резултати от изследователската си практика, да прилагат системен и интердисциплинарен подход в изграждането и ползването на разширяващата се научна инфраструктура. Те са в позиция, от която могат много по-обективно да дефинират приоритетите на бъдещите научни изследвания, да усещат новите потребности, да предвиждат необходимите ресурси. Те имат време да изучават по-продължително и в по-голяма пространственост самия процес

на остаряването, да проследяват динамиката на процеса и промените във факторните му въздействия.

Трансформирането на резултатите от научно-изследователската дейност в управленско-ориентирани изводи и препоръки е област, която също така се нуждае от новаторски идеи и начинания, от идентифициране на най-належащите проблеми на възрастните хора. Формулирането в съответствие с тях на политики и управленски мерки много повече се подчинява на общи глобални и регионални цели. На световно и европейско равнище все повече се прилагат общи индикатори и критерии за измерване на ефективността им, единни методики за мониторинг на резултатите.

Протичат процеси на осъвременяване и унифицирането им, израз на съгласуваността, координацията и сътрудничеството.

Процесите на глобализация и интеграция са много по-близки на младите хора. Те са техен естествен двигател и опора. Съюзници на съвременните млади при участие в тях са нарастващата им мобилност, пошироката им езикова култура, мотивацията за приобщеност в търсенето на общи решения на съвременните предизвикателства, към които се числи остаряването на населението. Изграждането на световно, европейско и национално изследователско поле в тази област е немислимо и несъстоятелно без привличането на талантиливи млади учени, приемници на стореното досега и реализатори на новите потребности. Те следва да преобладават в потенциала на създаващата се и обновяваща се научна инфраструктура. Предимствата на участието на млада генерация изследователи и експерти в **управлението** е във възможностите им да предвидят условията и изискванията на сегашното младо поколение в периода на встъпването му в третата възраст, без да се влияят от потребностите на настоящето възрастно

население и реалностите, в които то е поставено.

Социалната практика, свързана с обслужването на контингентите стари хора, е дейност с широк обхват, компетентност и отговорност. Като се има предвид, че у нас системата за социални услуги за възрастните е недоразвита и се нуждае от сериозно реновиране и модернизиране, за нейното развитие с основание се разчита на младите. Тя дава пространство за модерни организационни решения, за разкриване на много нови услуги и съответно на нови работни места, за създаване на по-голям комфорт на възрастните хора, които се нуждаят от специализирани грижи и преживяват самотни старини. Развитието на тези дейности, особено по време на криза е условие за преживяване на нискодоходните възрастни, както и за преодоляване на младежката безработица. Самата **концепция за активно и благополучно стареене** включва усвояването от възрастното население на нови технологични знания и умения, които трудно биха могли да се придобият от тях без активната помощ и участие на млади специалисти.

За развитието на културата на всяка страна винаги има принос предходното поколение, но във времето на своята старост то се възползва и от културните придобивки на младото поколение. То именно има заслуга за поддържане на духовния комфорт на възрастните и запознаването им с нови идеи, за приобщаването им към тях.

Съпричастието и дейното участие на младата генерация в провеждане на ефективни политики за активно и благополучно стареене има непосредствена връзка с мисията ѝ да реализира **Стратегията на Европейския съюз „Европа 2020”** и необходимостта от постигане в България на догонващ растеж на европейските стандарти и качество на живот у нас.

В петте определящи цели, които си поставя Лисабонската стратегия, са

включени пълната трудова заетост, образованието, намаляването на бедността, постигането на които във висока степен зависи от състоянието им при лицата в навечерието на третата и в пенсионната възраст. Ръстът на равнището на заетост у нас, който изостава в сравнение с европейските критерии е в зависимост от това доколко и кога ще постигнем 50% заетост на лицата от 55-64 години и ще създадем по-добри условия на продължаваща трудова дейност на тези, придобили право на пенсия. Този процент е достигнат в Швеция, Дания, Великобритания и Португалия още през 2002 г., във Финландия и Ирландия през 2004 г., и вече е факт и в Германия и Холандия. В България през 2004 г., заетостта на лицата във възрастта от 55 до 64 г. е само 32,5%, а през 2008 г. – 46,0%.

Продължаващите трудовата си дейност след достигане възрастта за пенсиониране у нас са значително по-малко – само 8% от общия брой на лицата в групата. Спрямо общия брой на заетите през 2007 г. те са само 2,8%. (Статистически справочник, 2008).

Следователно, възрастните хора не са такъв значим конкурент на пазара на труда, за каквито обикновено ги възприемат младите. При определени далновидни и гъвкави политики те могат да реализират капацитета си като трудов ресурс. Това е от интерес на младата генерация в ситуация на засилваща се възрастова зависимост и нарастваща тежест за издръжката на лицата в икономически неактивна възраст. Заинтересованост от нейна страна има и в това, възрастното население да допринася за създаването на Брутният вътрешен продукт (БВП) като се има предвид, че всяка година България отделя 9-10% от него за социалното им осигуряване, здравеопазване, социални услуги и др.

При тези обстоятелства и при определен недостиг на работна сила с пълно основание в Националната

стратегия за демографско развитие на Р България (2006-2020 г.) като приоритет е формулирана грижата за съхраняване и развитие на трудовия потенциал на страната като елемент на цялостната концепция за развитие на трудовите й ресурси (Национална стратегия..., 2006). Реализацията на тази потенциална цел е в ръцете на младите хора.

Осъществяването на Стратегията на ЕС „Европа 2020“ в частта ѝ за обучение през целия живот има своите акценти според пола, възрастта, семейното положение и др. Политиката в тази област е елемент на обществените и индивидуални усилия за постигане на по-високо качество на живот, по-добър здравен статус и собствена реализация. Насочена към възрастните хора тя цели да се умножава и зачита приноса им в развитието, да се оползотворява потенциалът им, да се стимулира увереността в собствените сили и ресурси, да се повишава социалният и здравният им статус, придаващи смисъл на живота, по-висока самооценка и самочувствие. Ако обучителните практики изключат от обхвата си възрастното население, те губят не само своя повсеместен характер, но поставят и под съмнение постигането на редица други цели – за продължаване на платената трудова дейност, за постигане на по-голяма икономическа независимост и др.

Младите хора следва да си дават сметка, че от безработните във възрастовата група над 50 г. през 2007 г. 61% са без квалификация и специалност. За лицата над 55 годишна възраст този относителен дял достига до 66%. С основно и по-малко образование са 60,4% от безработните от 50 до 54 години и 65% от тези във възрастта 64 и повече години. В последното десетилетие на трудоспособната възраст поводите на работодателите за освобождаване на част от заетите най-често са аргументирани с недостиг на знания, квалификация, годност за работа при съвременните информационни и

производствени технологии и др. В резултат на това, дялът на безработните във възрастта 55-64 години спрямо общия брой на безработните е висок (в 2007 г. той е 12,7%). Нараства и дялът на продължително безработните с престой на трудовата борса над 2 години – 46% от останалите без работа лица в групата на 50-54 годишните и 48,7% за тези над 55 години (Михова, Г., П. Найденова. Възрастните хора...2009).

Анализът на заетостта в навечерието и след навлизането в пенсионна възраст показва, че при недостатъчно образование и мотивация за обучение алтернативите за ново трудоустройство и продължаване на трудовата дейност са силно ограничени, а лицата с по-ниска квалификация по-скоро остават непригодни за заеманите работни места и неконкурентоспособни да се устроят на нова работа. С присъщата им практичност и пресметливост за младите хора не е проблем да прозрат взаимовръзката между процеса на обучението с продуктивността на труда и развитието на личните способности в по-напреднала възраст.

Преодолявайки недоверието към възможностите и ефективността на обучението в по-късна възраст, подкрепяйки активните политики и мерки в тази област те ще проявят далновидност и ще помогнат и на себе си – ще допринесат за пълноценния достъп на възрастните хора до ресурсите на обществото, за адаптацията им към променящите се социални реалности, за възприемането на модели на поведение в съответствие с трансформациите на ролите им в обществото, семейството и личния им живот. Това би помогнало и да се изживеят някои стереотипи, битуващи в съзнанието на младите хора, представящи възрастните като слабо продуктивни, изоставачи в квалификацията си, неспособни на иновации. На мястото на тези представи ще се открият преимуществата на такива качества на възрастния работник и

служител като опит и знания, трудов морал, професионални умения, лоялност.

Трудно е да си представим как младото поколение ще осъществява на национално равнище една от най-важните стратегически цели на ЕС относно справянето с бедността, без да са постигнати позитивни промени в стандарта и качеството на живот на възрастното население. Предстои тази голяма социална прослойка да бъде изведена от състоянието, при което голяма част от нея живее под границите на бедността, а в социалната стратификация е квалифицирана като най-голямата рискова група от населението у нас.

За младите хора не е трудно да осъзнаят, че базисните доходи и покупателна способност задържат икономическото развитие на страната. Изоставането в сравнение с други европейски страни се отразява върху перспективите за професионална реализация и достоен стандарт на живот, тласка младите да търсят алтернативи извън държавата, в която живеят и която е инвестирала в тях за образование и професионални умения.

Недостигът на средства за потребление на социални услуги в обществения и частния сектор е бариера пред развитието на една **съвременна система за социални услуги**. Така се възпрепятства разкриването на нови работни места в тази област за млади хора, за развитие на младежкото предприемачество и успешен частен бизнес за задоволяване социално-икономическите и духовни потребности на възрастните хора, за поддържане и разнообразяване на социалните им контакти, за осмисляне на свободното им време, за включването им в информационното общество.

Съвременният свят все по-усилено търси ефективни решения за оптимизиране на междупоколенческите отношения, за стимулиране на сътрудничеството между тях, за

преодоляване на противоречията и смекчаване на конфликтите. В случая **подобряването на обществената и семейната атмосфера в аспекта на междугенерационното общуване и взаимопомощ** зависи преди всичко от равнището на диалога между възрастното и младото поколение. Младите са не по-малко заинтересовани този диалог да бъде балансиран и свободен от излишно напрежение и конфликти. Ангажирайки се в посока на по-голям конструктивизъм и съпричастие при решаване проблемите на възрастното население те постепенно ще се изпълват с убеждението, че всъщност подпомагат успешното посрещане на едно от големите си съвременни предизвикателства, че изпълняват една своя собствена мисия, че всъщност правят нещо изключително важно за себе си, за своето по-добро бъдеще.

Европейските и националните проекти по стареенето в подкрепа на участието на младите хора

Европейската комисия отчита вече няколко програми и различни по направления проекти, посветени на стареенето, особено според пета, шеста и седма рамкови програми. В почти всички проекти в един или друг аспект се поставя и въпросът за междупоколенческите отношения, а Институтът за демография в Росток в качеството на Макс Планк-институция, финансирана и от ЕК, провежда двуетапно наблюдение в страните, посветено на поколенческите отношения и категориите мъже и жени (GGG – Gender generation survey). Въпреки тези резултати и многото изследвания в европейските страни, все още единна концепция и платформа за дейности в този аспект отсъстват. Това до известна степен обяснява и **липсата на ясно и завършено становище за мястото, ролята и задачите на младото поколение, живеещо в света на все по-силно застаряване** и самото то с перспектива да се трансформира във

възрастно население във време на един остарял свят с високо технологично равнище и по-претенциозни изисквания за ресурсите за издръжка на населението. Особено важен момент е да се повиши заинтересоваността на компетентните институции и да се финансира обучението на специалисти от страна на националните донори.

Не следва обаче да се приеме, че липсват в това отношение перспективно мислене и адекватни изследвания и действия. Така например, една от големите заслуги в това отношение е на двата действащи по Седма рамкова програма на ЕС проекти ERA-AGE 2 (Европейско изследователско пространство по стареенето) и FUTUREAGE (Пътна карта на изследванията по стареенето). Към подготовката на млади лидери в тази област е насочена специалната програма FLARE. Дословният превод на заглавието „Future Leaders in Research of Ageing” е **„Бъдещи ръководители в изследванията по стареенето”**. Тук трябва да се подчертае, че едно от важните на тези проекти послания е да се формира обективно отговорно отношение към възрастното население и остаряването в перспектива. Основната цел е да се реализира специална програма, която да подготвя младо попълнение специалисти-изследователи по различни теми на стареенето, с възможности за включването им в управлението и социалната практика. Своеобразието на програмата е в осигуряване на интердисциплинарна подготовка на млади специалисти – дипломирани докторанти, които посвещават изследвания на такива теми. Срокът на обучителната и изследователската работа е тригодишен, като специализантите получават стипендия от национални или други организации. От 24-тия – 30-тия месец този срок е предвиден за подготовка и работа в институтите в страната, която финансира обучението, а другото време е за посещение на един или повече

чуждестранни изявени институции в областта на изследванията на населението. Те следва да бъдат в друга област на специализирани изследвания по остаряването по отношение на стипендианта. С това му се предоставя възможност да се запознае по-широко с проблематиката и да развие склонност към мултидисциплинарни изследвания по стареенето.

Едновременно при организацията на обучението се създава възможност да се изгради мрежа от водещи институти в Европа, както и от експерти, които да съдействат за изпълнение на програмата, предназначена за обучение на млади изследователи и експерти в тази област.

Програмата FLARE, която се реализира по проекта ERA-AGE 2 е продължение на аналогичен проект ERA-AGE, изпълняван през периода 2004-2009 г. от научни институти и организации от 9 страни под ръководството на проф. Алан Уоркър от Университета в Шефийлд, Великобритания, който е негов координатор. Една от амбициозните му цели е да се координира извършваната изследователска дейност по стареенето в европейските страни, с оглед да се постигне разширеността ѝ, като се изгради съответна съвременна научна инфраструктура в Европа. Тя следва да догони равнището и приоритетите на Националния институт на САЩ по стареенето и да допринася за здравословен и активен на застаряващото население живот. Целта е да се постигне такава подготовка на млади специалисти, посветени на определена област на изследвания (медицински, социално-икономически, технологични или екологични), която да бъде фокусирана към процеса на стареенето. Остаряването се разглежда като обект на интердисциплинарна оценка от интерес за управленски решения и въвеждане на адекватни политики и практики спрямо настоящите и бъдещите предизвикателства,

свързани с този процес. Така FLARE се оформя като първа научно образователна програма за изследвания по стареенето, обърната с поглед към бъдещето както по отношение на политиката, така и относно младия възрастов състав, отговарящ на посланието за отговорност към остарялото родителско поколение.

Протичането на **подготовката на младите специалисти** предполага обмяна на знания, опит и виждания между самите тях, както и популяризация на изследователските резултати. Тя се осъществява чрез т.нар. Летни школи на двата последователни проекта за европейско изследователско пространство по стареенето.

Първата лятна школа по проекта ERA-AGE се организира и финансира от Шведската фондация за здравни грижи и алергетични изследвания, Института Вардал и Съвета за изследвания на трудовия и социалния живот – Швеция и се провежда от 22 до 27 юни 2008 г. в Оренас - близо до град Ландскрона и университетския град Лънд. Основната ѝ цел е да създаде атмосфера на обединено сътрудничество, да развие мултидисциплинарен интерес у младите изследователи и да стимулира и подпомага кариерната им перспектива. Лекционната тематика включва проблемите на развитието и перспективите за все по-силно остаряване, ниската раждаемост и нарастващата продължителност на живота, причините за умиранията, факторите на жизнените цикли, международната миграция.

Съществената част на школата е в представяне на темите и резултатите от изследванията на първите 16 стипендианти на програмата FLARE във вид на авторски експозета с презентации и специални табла (постери) с точни и ясно дефинирани цели, задачи, методи и резултати. Те се обсъждат на групови занимания и неформални дискусии, където се представят и предложения за сътрудничество, обмяна на опит и

възможности за получаване на информация от различни области: био-медицина, психология, социология, здравни услуги, икономика, етика, както и за научните подходи в теоретичните и приложни изследвания. Една част от стипендиантите, участвали в тази лятна школа представят резултатите от изследванията си и участват в заключителна конференция на проекта ERA-AGE „Бъдещето на изследванията по стареенето в Европа“, 2 февруари, 2009 г., Брюксел. Те не само имат възможност да получат представа за проблематиката, но и за бъдещите направления и приоритети на изследванията. Разискват се био-медицинските аспекти, тяхната обвързаност със социалните проблеми, поведението и политиките, предимствата и предизвикателствата, произтичащи от нарастващата продължителност на живота, социално-икономическите ресурси, здравословното и активното остаряване, околната среда и технологичните нововъведения в живота на възрастното население и неговата околна домашна и социална среда.

От своя страна представителите на държавните и обществените институции в европейските държави, както и на научно-изследователските академични институтски и университетски звена имат възможност да оценят съдържателността на програмата FLARE и нейното значение за бъдещите изследвания по стареенето и формиране на нагласи и отговорност за остарялото и още по-бързо остаряващо население.

В периода от първата година от изпълнението на проекта ERA-AGE 2, когато първата група от пост-докторанти завършва специализациите си, се организира Втора лятна школа на специализантите по програмата FLARE. Честта за нейното организиране и провеждане като тридневен семинар с пълна научна програма се отреди на българските изпълнители на двата проекта.

Тя се проведе в град Варна, от 28 до 30 септември 2010 г., със съдействието на община Варна и Медицинския университет, Варна. Основните проблеми, които се поставиха в лекциите и после се разискваха в четири работни групи се отнасят до бъдещето на изследванията по стареенето в Европа и предизвикателствата на процеса от аспекта на биogerонтологията и социалната среда, със специален акцент за България и източноевропейските страни. Важна част от работата на семинара е представянето на резултатите от изследванията, завършени или още в процес на разработване от самите стипендианти. Благодарение на специално изработените постери всяка тема, целите и подходите на проучванията бяха нагледно систематизирани и улесниха разискванията. Общите изводи от това могат да се сведат до няколко момента:

- Проличава сериозността и задълбочеността на проучванията, чийто обект са възрастните хора, дело на млади изследователи. При това, областите са различни: медицински изследвания за физическото състояние; болестите и условията на живот с оглед поддържане на добро здраве и психически комфорт; прогнозиране на предстоящия живот, дефиниран като активно стареене; социална околна среда и сравнителен анализ на процеса на стареенето в отделни страни.

- Представят се проучвания, извършвани на интердисциплинарен принцип при участието на възрастни опитни учени, към които младите специалисти изразяват благодарност и уважение за придобития опит и знания.

- Осъществява се приемственост между учени от различни поколения, както и загриженост за общата генерация в или клоняща към последователните възрастови кохорти.

Следователно, подобна програма не само спомага за навременно изграждане на специалисти, но и за култивиране на

респект и заслужена почит към родителското поколение, на загриженост за настоящето и бъдещето му.

Възможности за подготовка на млади изследователи в областта на стареенето на населението се реализират и във връзка с проектите на Европейския социален фонд, Програма „Развитие на човешките ресурси (2007-2013)“. В изпълнение на Проект №BG 051P0001-3.3.04-0034, осъществяван от Института за изследване на населението и човека при БАН, бе проведено Първото лятно училище по демография за млади учени (София, юни 2010 г.), в програмата на което бе включен цикъл лекции и семинарни занятия по проблеми на стареенето и политиките за възрастните хора. С това, освен върху общата демографска подготовка, бе сложен акцент и върху едно от най-големите демографски предизвикателства на съвременността и на мисията на младите хора за преодоляване на последиците му.

Принос към българското изследователско пространство в областта на остаряването на населението са защитените от млади учени дисертационни трудове по тази проблематика и тези, които понастоящем са в процес на разработка. Тематиката им включва демографските аспекти и социално-икономическите последици от остаряването (Златанов, Св.), здравните потребности на лицата на 65 и повече години след активно стационарно лечение (Георгиева, Л.), медико-етичните и рехабилитационни аспекти на здравословното остаряване (Михайлова-Алакиди, В.), биологичната възраст като медико-социален проблем и повлияването ѝ от някои ендокринни фактори (Визев, Кр.), макроикономическите последици от стареенето на населението в България (Съботинова, Д.), моделирането на процеса на остаряването у нас (Лилова, К.), политиките за социално включване и заетост на възрастните хора (Черкезова, Ст.), предвижданията за бъдещите

възрастни хора в страната (Койчева, С.) и др. (Михова, Г. Българските изследователи..., 2010).

Включването на повече млади изследователи по тези проблеми, издигането на квалификацията им в съответствие със съвременните теории и методологии за проучване на стареенето като многостранен процес, създаването на контакти между тях и предпоставки за координирани действия тепърва ще придобиват необходимите широта и дълбочина, както и обхват за действие, отговарящи на актуалността и злободневността на проблема. Все още сме на етапа на осмислянето на тази необходимост и предстои да бъдат положени много усилия, за да се получи желният ефект, а младите хора в науката, управлението и социалната практика да възприемат решаването на пораждащите от стареенето проблеми като своя мисия, призвание и отговорност.

Заключение

Проблемът за остаряването е предмет на научни проучвания, сигнализиращи за последствията му от демографско, социално и икономическо естество в течение на няколко десетилетия. Официалната позиция на Европейския съюз е ясно открояваща в Лисабонската стратегия (2000 г.). Един основен елемент на съгласието на страните-членки е този за приемане на общ и единен план за действия в политиките за населението, в които да се отразяват последиците от остаряване на населението в Европа. На проблема се набляга и в обновената през 2010 г. стратегия, която се свързва с основните цели за развитие до 2020 г. и е насочена към човека, повишаване на образованието и стимулиране на технологичните иновации и творчеството.

Продължението на Лисабонската стратегия не е толкова по вид на дейностите, колкото до формиране на нов характер на растежа, съответстващ на националните цели. Той трябва да

бъде интелигентен – да се осъществява на основата на развитието на знанието и иновацията, да бъде устойчив и ресурсоефективен, екологичен и въз основа на конкурентна икономика; вътрешно продуктивен – осигуряващ висока заетост и социално и териториално сближаване. Трансформацията е от ресурсова основа на икономиката към основа на общество на знанието.

Този растеж зависи от множество фактори, между които на първо място са човешките ресурси като обект и субект на развитието. Точно в този аспект не следва да се забравя, че те се състоят от различни по възраст и събития генерации. Най-сложни са взаимоотношенията между младите и възрастните, вече в пенсионна възраст кохорти, които все още не са откъснати в цялост от работната сила и пазара на труда, все повече изпадат в икономическа зависимост, бидейки поддържани от социални фондове и все още имат физически и интелектуален потенциал, както и право на спокойни старини. Проявите на влошени междупоколенчески отношения са често явление в съвременното предвид на сложните пазарни отношения и преразпределителни процеси, безработицата, недостатъците в здравеопазването и социалната политика, както и поради семейни причини и условия на образованието и възпитанието на младите хора. Въпреки това има възможности и средства за хармонизиране на отношенията между младите поколения и възрастното население. Един немаловажен принос в тази връзка е организирането на програми и проекти от ЕС за изследвания и политики за населението и възрастните. Те не само дават информация и представа за развитието на населението по възрастови кохорти и отношенията между тях, но и възпитават младите в дух на уважение и признателност към възрастните, каквито вече са и техните родители.

Литература:

Михова, Геновева. Българските изследователи за националните проекции на остаряването като глобална демографска трансформация. // Втори национален форум на изследователите по стареенето на населението в България.- София : ИИНЧ при БАН и др., 2010, с.48-73.

Михова, Геновева и др. Възрастните хора като трудов ресурс в развитието / Геновева Михова, Пенка Найденова. // Демографски процеси и работната сила в България.- София : ЦИН при БАН и др., 2009, с.199-224.

Национална стратегия за демографско развитие на Република България 2006-2020 г.- София : БАН, 2006.- 70 с.

Статистически справочник.- София : НСИ, 2008, с. 13-18.

Стратегия на ЕС „Европа 2020“ http://ec.europa.eu/eu2020/index_en.htm

ERA-AGE 2. <http://era-age.group.shef.ac.uk>

FUTURAGE. <http://futureage.group.shef.ac.uk>